

*Віктор
Пазенок*

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ І ЦІННІСНІСТЬ ПІД СИСТЕМНИМ КУТОМ ЗОРУ

***Бойченко М.І. Системний підхід у соціально-
му пізнанні: ціннісний і функціональний ас-
пекти : Монографія***

Київ: Промінь, 2011. — 320 с.

Тема системності давно потребує переосмислення як із позицій новітніх методологічних тенденцій сучасної філософії, так і з урахуванням нових поворотів розвитку сучасного суспільства — у бік поглиблення глобалізації, інформатизації та інших аспектів зростання інтенсивності соціальної комунікації, неминуче супроводжуваного ускладненням самої соціальної реальності. Чи зберігають за таких умов свою теоретичну та методологічну значущість ті стандарти системності, які були запропоновані свого часу представниками німецької класичної філософії? Чи й досі системність нерозривно взаємопов'язана з раціональною поведінкою людини? Чи не призводить така раціональна поведінка до моральних колізій і взагалі до втрати певної нібито невідчужуваної властивості людських взаємин, яку за всіх часів розглядали в річищі гуманістичної проблематики? Пошуку і віднайденню відповідей на ці питання сприяє оригінальне і, поза сумнівом, цікаве монографічне дослідження ролі системного підходу у соціальному пізнанні, здійснене Михайлом Івановичем Бойченком у галузі соціально-філософського знання.

Передусім привертає увагу вдала спроба автора дослідити специфіку системного підходу у соціальному пізнанні через виявлення принципового взаємозв'язку ціннісних і функціональних характеристик соціальної реальності. Справді, суспільство можна і слід досліджувати під усіма можливими кутами зору, в тому числі з

погляду різних соціальних, гуманітарних, технічних і навіть природничих наук. Проте щодо питання про сутність і спрямованість суспільного розвитку автор монографії цілком слушно завважує необхідність розрізнення рамкових умов такого розвитку, з одного боку, і внутрішньо притаманних йому чинників — з іншого. І слід визнати якщо не вичерпно доведеною, то в усякому разі переконливо продемонстрованою позицію автора, який розгорнуто аргументує, що в саморозвитку суспільства визначальну роль відіграють саме ціннісні характеристики соціальної комунікації. Втім, М. Бойченко пропонує при розгляді питання про сутність суспільного розвитку не відкидати результати дослідження суспільства засобами тих наук, які не мають експлікованих ціннісних засад і не спрямовані на виявлення ціннісних характеристик суспільства, але враховувати ці дані як умови, що без них такий розвиток був би неможливим. Це, так би мовити, «технічні можливості» розвитку суспільства, які забезпечують саму механіку такого розвитку. Водночас автор переконливо доводить, що головні системні характеристики суспільства не можуть бути редуковані до такої механіки.

У цьому виявляється додаткова перевага філософського дослідження М. Бойченка — послідовна критика некоректного витлумачення системного підходу в соціальному пізнанні як такого, що обов'язково має дати той чи інший, але технічно досконалий алгоритм суспільного розвитку. Автор демонструє, що спрямованість на пошук єдино правильних рішень загалом, як і на формулювання єдино правильного визначення системності в соціальному пізнанні суперечить самому духові системності. Цей дух полягає у забезпеченні максимально широких можливостей функціонально еквівалентних заміन при розв'язанні будь-якого питання соціального розвитку: будь-які ціннісно не обґрунтовані обмеження таких замінів роблять систему не виправдано жорсткою, негнучкою, а отже, слабко адаптивною, що становить найбільшу загрозу для неї.

Якою ж є соціальна роль тих цінностей, що визначають функціональні характеристики соціальної системності? М. Бойченко стверджує, що цінності не лише створюють певні запобіжники у функціонуванні соціальних системних механізмів, а й визначають головні рушії системного соціального розвитку. Либонь найважливішою для монографії видається думка, що саме цінності є тим організуючим началом, яке зводить у єдиний системний процес усі системні детермінації соціального розвитку — починаючи від фізичних та біологічних і завершуючи духовними.

Цінності, до яких апелює автор аналізованого дослідження, слід, на його думку, визначати через співвіднесення з конкретними сталими комунікативними спільнотами як джерелом і носієм цінностей. Будь-які інші ціннісні прояви у суспільному житті є похідними — цінності особистості формуються під впливом цих спільнот, інституційні цінності набувають дієвості через опертя на конкретні комунікативні спільноти, навіть соціальні системи, яким властива вища міра самодостатності, по-різному реалізують свої ціннісно-сміслові коди за посередництва комунікативних спільнот і не інакше, як у таких спільнотах.

Тим самим, завдяки оригінальній концептуалізації системного підходу в соціальному пізнанні, запропонованій М. Бойченком, системний підхід набуває цілком гуманістичних рис. Людина вже не постає як випадковий і легко замінний «гвинтик» у соціальній машинерії, як це видавалося (і часом небезпідставно) кри-

тикам модерних концепцій системності — від Маркса і Маркузе до французьких постмодерністів. Як учасник різних комунікативних спільнот людина дістає широкі й альтернативні можливості втілення системної раціональності у суспільному житті. Тим самим і сутність людини визначається не стільки через бунт проти суспільства як системи, звичайно і справді «позбавлений сенсу і нещадний» (за оригіналом «бессмысленный и беспощадный»), скільки через з'ясування системних шляхів самореалізації особистості у соціальній комунікації з іншими особистостями. Можна навіть сказати, що системна соціальна теорія набуває чи не найвищого ступеня гуманістичності — позаяк виявляє і концептуалізує найбільш надійні (системні) шляхи реалізації гуманістичного потенціалу особистості.

Варто додати, що запропонована М. Бойченком версія системної теорії суспільства базується на глибокому і дискурсивному аналізі сучасних соціально-філософських досліджень, передусім західноєвропейських. Варто виокремити дві основні традиції, які розвиває автор через полеміку з ними. Це теорія соціальних систем у версії Ніколаса Лумана і критична соціальна теорія, презентована передусім Юргеном Габермасом. Опертя на ці традиції сприяє прочитанню даного монографічного дослідження з погляду світового філософського загалу як особливої стійкої комунікативної спільноти, а отже прилученню вітчизняної науки до розвитку спільного європейського і глобального наукового простору.

Варто побажати авторові в подальших працях чіткіше окреслити висліди застосування пропонованої інтерпретації методології соціального пізнання для конкретних соціальних і гуманітарних наук. Окрім того, попри цілком зрозуміле бажання уникати будь-якого натяку на догматичність у визначенні системності соціального пізнання, варто було б виокремити визначення поняття системи у спеціальний підрозділ, що посприяло б ціліснішому сприйняттю авторської концепції системного підходу в соціальному пізнанні. Зрештою, доцільно й далі розвивати пропонований у книжці системний підхід у соціальному пізнанні застосовно до сучасної спеціальної соціально-наукової та гуманітарної проблематики. Втім, можна стверджувати, що самі соціальні, гуманітарні та інші науки про суспільство власне й рухаються у своєму розвитку в тому напрямі, що його окреслює пропонована вітчизняному читачеві монографія.